

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ : ТЕОРІЯ, ДОСВІТ, ПРАКТИКА

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
(28-29 квітня 2022 р., м. Одеса, Україна)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО (м. Одеса)
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЛЬНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ : ТЕОРІЯ, ДОСВІТ, ПРАКТИКА

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
28-29 квітня 2022 року

Одеса

ФОП Белий А.Є.
2022

УДК 159.9: 37.015.3

ББК 88.4

А 43

Друкується згідно рішення Вченої ради Соціально-гуманітарного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Протокол № 6 від 17.02.2022 р.)

Актуальні проблеми психології особистості :
А 43 **теорія, досвіт, практика :** Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (28-29 квітня 2022 р.). / відп. ред. О. П. Саннікова. Одеса :ФОП Бєлий А.Є., 2022. 168 с.

ISBN 978-617-7757-40-4

Редакційна колегія

- Саннікова О. П. – *доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та диференціальної психології; відповідальний редактор;*
- Василенко І. В. – *кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та диференціальної психології;*
- Меленчук Н. І. – *кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри загальної та диференціальної психології;*
- Санніков О. І. – *доктор психологічних наук, професор кафедри теорії та методики практичної психології.*
- Кривдик В. Г. – *здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти.*

Матеріали збірника містять результати теоретико - емпіричних досліджень, що здобуті в процесі науково-дослідної роботи студентів, аспірантів та науковців, які навчаються і працюють у закладах освіти України.

Для студентів, аспірантів, молодих науковців, психологів, педагогів та широкого кола зацікавлених осіб.

За зміст та помилки, що можуть зустрічатися в тексті статей, несуть відповідальність автори.

ISBN 978-617-7757-40-4

© Університет Ушинського, 2022

УДК: 159.9.6.316.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІДЛІТКІВ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Цибра М. Ф.

*доктор філософських наук, професор кафедри філософії,
соціології та менеджменту соціокультурної діяльності,
Університет Ушинського*

Дюжева Ю. А.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Університет Ушинського*

Анотація. У статті виносяться на розгляд теоретичні аспекти дослідження психологічних особливостей прояву соціального інтелекту підлітків із різним рівнем залежності від соціальних мереж. Презентовано дефініцію понять «соціальний інтелект» та «адекватна поведінка». Встановлено, що представники груп підлітків з різним рівнем залежності від соціальних мереж мають специфічні психологічні ознаки соціального інтелекту, що в певній мірі впливає на процес комунікації.

Ключові слова: адекватна поведінка, комунікація, підлітковий вік, соціальний інтелект, соціальні мережі.

Сьогодні в у порівнянні з минулим століттям швидкість та об'єм інформаційного потоку збільшився в рази, і потребує миттєвого реагування. Ситуації, потреби, цілі, вимоги, завдання змінюються досить швидко, іноді зовсім неочікувано, що потребує від сучасної людини вміння швидко адаптуватися до мінливої соціальної реальності. Успішна адаптація, становлення особистості, її почуття та емоційне благополуччя багато в чому визначається тим, як складаються її особистісні, ділові, професійні відносини з оточенням. Кількість контактів, їх доступність, географія та частота збільшується. Ефективність професійної діяльності залежить не тільки від рівня професійних знань, але й від здібностей встановлювати та підтримувати комунікацію з широким колом людей. Важливого значення набуває не тільки рівень розвитку

загального інтелекту, особливої ваги набуває соціальний інтелект.

Соціальний інтелект розуміється як інтегральна інтелектуальна здатність, яка визначає успішність спілкування і соціальної адаптації, здатність розуміти людей та керувати ними, пристосованість до людського буття. Соціальний інтелект це особлива здатність прогнозувати поведінку людей, вірно судити про них та забезпечувати адекватне пристосування в міжособистісних взаємодіях. Він виділяє набір різноманітних якостей, які допомагають краще зрозуміти інших людей; і в свою чергу, в структуру цих якостей соціальний інтелект введений як окрема здатність (Ушаков, 2004).

Соціальний інтелект часто трактується, як здатність розуміти почуття, наміри і емоційні стани іншої людини за її вербальними та невербальними проявами, також це прояв далекоглядності в міжособистісних відносинах. Соціальний інтелект пов'язують зі здатністю висловлювати швидкі, майже автоматичні судження про людей, прогнозувати найбільш вірогідні реакції людини. З соціальним інтелектом часто ототожнюється мудрість як форма інтелектуальної обдарованості. Соціальний інтелект це є здатність вловлювати і вбачати залежності в соціальній сфері та складні стосунки. Це особлива здатність людини, яка формується в сфері спілкування та соціальних взаємодій і в процесі його діяльності в соціальній сфері (Бьюзен, 2004). Соціальний інтелект відіграє важливу роль у багатьох сферах життя, таких як вміння адаптуватися в новому колективі (в школі, університеті, та на роботі), легко заводити нові знайомства, та інше (Миронюк, 2010).

Проблема соціального інтелекту як психологічного феномену вивчалася багатьма дослідниками (Г. Айзенк, М. Бобнева, Дж. Гілфорд, Н. Каліна, Г. Олпорт, Р. Стенберг, Е. Торндайк тощо).

Комунікація також набуває безлічі різних форм та засобів. Однією з таких форм є соціальні мережі, які визначаються як інтернет-об'єднання великої кількості індивідів чи груп незалежно від їх індивідуальних особливостей, вподобань чи локації (місця проживання) на одній інтернет-платформі (вебсайті). Головною метою використання соціальних мереж, як вказують різноманітні дослідження, є соціалізація та інтеграція, прагнення до встановлення стосунків з іншими користувачами. Будь-яка функція соціальної мережі переплітається з комунікаційною і, зрештою, трансформується в комунікацію.

Тож як зарубіжні, так і вітчизняні вчені замислилися над проблемою впливу Інтернету та соціальних мереж на людину та

комунікацію. Проводилися чисельні дослідження щодо особливостей інтернет-комунікації як зарубіжними (Є. Галічкіна, Є. Горошко, С. Омелянчук, Є. Штукарьова, та інші), так і українськими вченими (Ю. Данько, О. Холод, та інші).

Про полярний (як негативний, так і позитивний) вплив соціальних мереж на розвиток, психіку дітей та підлітків, психічні стани, індивідуально-психологічні характеристики особистості, тощо на основі емпіричних висновків писали як зарубіжні, так вітчизняні дослідники: С. Balley, M. Guillaume, R. Kaur, L. Rosen, Wolton D., Ю. Асєєва, К. Варивода, А. Гудімова, Ю. Данько, І. Іванків, Н. Корольова, Х. Турецька, Т. Ямчук, і т.п).

У підлітковому віці і в ранній юності у дитини взаємодіють дві протилежні тенденції: до ідентичності з групою і до індивідуальної диференціації (Райс, 2010). Ці протилежні бажання допомагає поєднати група однолітків: її члени і схожі один на одного, і відмінні від інших компаній. Індивідуальність підлітка, поки ще слабка і несформована, тому вона стверджується через таку групову різноманітність і схожість (Булах, 2013).

У групі підліток глибше пізнає інших і самого себе, позитивні якості, які йому симпатичні у однолітків, змушують підлітка замислитися про свої особистісні особливості, бути схожим на однолітка або навіть краще, він стає для нього ідеалом, до якого необхідно прагнути, це сприяє тому, що у дитини виникає прагнення до самовиховання (Булах, 2013). Група – це те місце, де підліток може самоствердитися, проявити свої особистісні якості та здібності, бути таким, яким він є, а не таким, яким його хочуть дорослі. У підлітка в групі є можливість відкрито обговорювати теми, які він не може обговорити з дорослими і які є для нього табуйованими (Дальто, 2010).

У товаристві ровесників починає вироблятися нова система критеріїв оцінювання поведінки та особистості людини, відбувається переоцінка цінностей, формуються нові морально-етичні вимоги. В результаті його самосвідомість набуває нового рівня розвитку. Під час аналізу поведінки та особистісних якостей друзів у підлітка складається система вимог не лише до них, а й до себе. Важливе значення для підлітка має оцінка друзями його особистісних якостей, знань і вмінь, здібностей і можливостей. У товаришів він знаходить співчуття, адекватне сприйняття своїх радощів і негараздів, які дорослим часто здаються незначущими (Райс, 2010).

В теперешній час ізоляції, під час карантину, комунікація у підлітків загалом відбувається в інтернеті – в дистанційному режимі. Інтернет-комунікація розуміється як опосередковане

комп'ютером спілкування двох або більше осіб, що характеризується невидимістю комунікантів, письмовою формою повідомлень, що надсилаються, можливістю негайного зворотного зв'язку, а також взаємодією або обміном електронними повідомленнями або взаємним обміном та правом доступу до інформації, що зберігається на комп'ютерах комунікантів (Данько, 2012). Таке віртуальне спілкування має ряд характеристик. З погляду масштабності комп'ютерна комунікація має риси масової (спілкування з усім світом), внутрішньоособистісної (спілкування між користувачем та комп'ютером) та групової комунікації. Маючи багато спільного з традиційною комунікацією, спілкування за допомогою Мережі відрізняється деякою специфікою, пов'язаною з особливостями кіберпростору як комунікаційного середовища. Л. Халяпіна (2005) наголошує, що інтернет змушує переосмислити такі класичні визначення та категорії теорії комунікації, як адресант, передача інформації та адресат (Халяпіна, 2005).

Через велику кількість контактів у соцмережах користувачі проводять у них багато часу за читанням та коментуванням чужих повідомлень. Метою такого проведення часу стає не бажання передати послання, що є головною функцією комунікації, а проста потреба у спілкуванні, позначення своєї присутності в Мережі, а тим самим – у соціумі. Загалом, соціальні мережі змінюють стиль спілкування; призводять до абстрагування від реальності; спілкування у соціальних мережах є фоновим, часто поєднується з респондентами іншими справами; незважаючи на комфортність спілкування в соціальних мережах, респондентами зазначається, що спілкування насправді має вищий пріоритет для них (Омелянчук, 2014). Але не зважаючи на задоволення низки цих важливих потреб підлітків, соціальні мережі мають і інший – негативний вплив на їх психіку та особистість. Так, найважливіша небезпека, що існує, це виникнення залежності від такого роду спілкування, від соціальних мереж, від комп'ютеру, від Інтернету. Залежність на науковій мові має назву «адикція», а поведінка, що супроводжує залежність – «адиктивна поведінка».

Адиктивна поведінка (від англ. addiction - схильність, згубна звичка) є одним з видів девіантної поведінки, в якій у дитини, підлітка чи дорослого формується прагнення уникнути реальності за допомогою штучної зміни свого психічного стану, за допомогою застосування деяких речовин або постійному фіксуванні уваги на певних видах діяльності (наприклад знаходженні в Інтернеті, спілкування в соціальних мережах) з метою розвитку та підтримки інтенсивних емоцій

(Вакуліч, 2005). Така тенденція стає головною у свідомості людини, і вона робить дії з пошуку методу, що дозволяє йому уникнути реальності. Як результат – така людина починає існувати у вигаданому світі. Дані дії не вирішують проблеми, навпаки, посилюють їх, і, як наслідок, людина зупиняється у своєму розвитку, аж до деградації. Підлітки особливо схильні до виникнення будь-якого виду адиктивної поведінки. Але Інтернет-залежність, залежність від соціальних мереж та ігрова залежність стоять, на думку багатьох дослідників, на першому місці (Кириченко, 2018).

Отже метою нашого дослідження є вивчення психологічних особливостей прояву соціального інтелекту підлітків із різним рівнем залежності від соціальних мереж.

Дослідження проводилось на базі Одеської спеціалізованої школи №50 I – III ступенів із поглибленим вивченням іноземних мов Одеської міської ради Одеської області. Вибірку склали учні 9 класів, загалом 62 особи.

Задля вирішення поставлених емпіричних завдань, використовувався певний психодіагностичний інструментарій: для діагностики залежності підлітків від соціальних мереж використовується «тест на інтернет-залежність», автором якої є С. Кулаков (Краснова, 2008) та методика «Соціальний інтелект» Дж. Гілфорда (Михайлова, 1999).

Якісний аналіз дозволив виділити групи осіб, за певною ознакою, в нашому випадку – інтернет залежність, і вивчати їх психологічні характеристики: група ЗСМ+, це група респондентів, у яких за результатами «тесту на інтернет-залежність» С. Кулакова, рівень залежності від соціальних мереж високий або близький до високого; та група ЗСМ- – це група підлітків, рівень залежності від соціальних мереж яких є низьким або близьким до нього.

Аналіз побудованих профілів дозволяє описати особливості соціального інтелекту представників кожної групи обстежених. На осі ОХ представлені компоненти соціального інтелекту підлітків, на осі ОУ – значення цих показників, що виражені у процентілях. Середня лінія ряду проходить через точку 50-й процентиль. Результати представлені на рисунку 1.

Згідно даних, що зображені на рисунку 1, показник здатності розпізнавати загальні властивості у певному потоці експресивної чи ситуативної інформації про поведінку (КП) у

групі підлітків із високою залежністю від соціальних мереж знаходиться в зоні середніх значень, а в групі підлітків із низькою залежністю – значення даних показників розташовані в зоні високого рівня значень цієї складової соціального інтелекту.

Якщо взяти інші показники, що входять у склад соціального інтелекту, а саме: здатність розуміти логіку розвитку цілісних ситуацій взаємодії людей, сенс їхньої поведінки у цих ситуаціях (СП), здатність розуміти зміну значення подібного поведінки (вербального чи невербального) у різних ситуаційних контекстах та здатність передбачати наслідки поведінки, з наявної інформації – значення показників даних компонентів СІ у групі підлітків із високою залежністю від соціальних мереж (ЗСМ+) розташовані в зоні середньої лінії у точці 50 процентілей, що говорить про не значний розвиток цих здібностей, а у групі підлітків із низькою залежністю (ЗСМ-) – у зоні високих значень показників, що говорить про високий рівень розвитку даних компонентів соціального інтелекту.

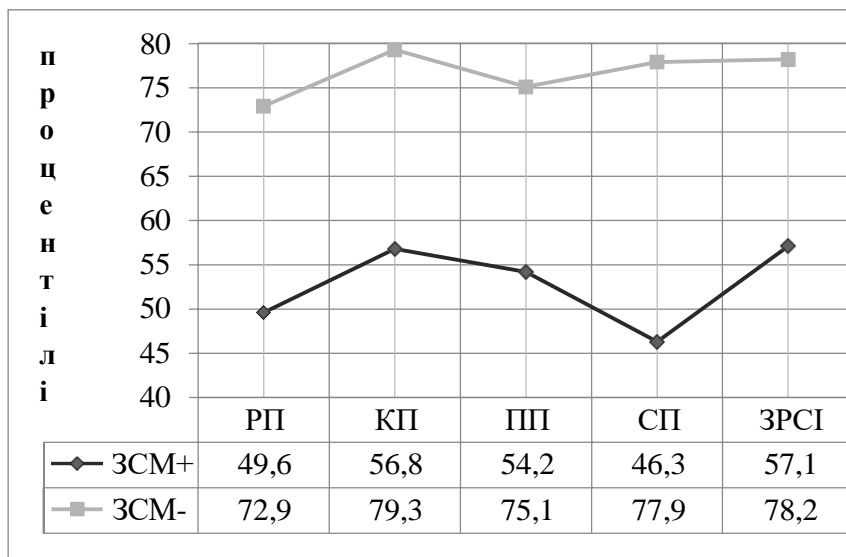

Рис. 1. Профілі соціального інтелекту у підлітків із різним рівнем залежності від соціальних мереж

Примітки. Скорочення: РП – результати поведінки, КП – класи поведінки, ПП – перетворення поведінки, СП – системи поведінки, ЗРСІ – загальний рівень соціального інтелекту.

Якщо взяти інші показники, що входять у склад соціального інтелекту, а саме: здатність розуміти логіку розвитку цілісних ситуацій взаємодії людей, сенс їхньої поведінки у цих ситуаціях (СП), здатність розуміти зміну значення подібного поведінки (вербального чи невербального) у різних ситуаційних контекстах та здатність передбачати наслідки поведінки, з наявної інформації – значення показників даних компонентів СІ у групі підлітків із високою залежністю від соціальних мереж (ЗСМ+) розташовані в зоні середньої лінії у точці 50 процентілей, що говорить про не значний розвиток цих здібностей, а у групі підлітків із низькою залежністю (ЗСМ-) – у зоні високих значень показників, що говорить про високий рівень розвитку даних компонентів соціального інтелекту.

Отже, наше дослідження виявило, що підлітки, що незалежні від соціальних мереж та інтернету, мають досить високий рівень соціального інтелекту, на відміну від підлітків, що спілкують переважно онлайн. Тобто, як вказують автори методики, підлітки з високим соціальним інтелектом здатні отримати максимум інформації про поведінку людей, розуміти мову невербального спілкування, висловлювати швидкі і точні судження про людей, успішно прогнозувати їх реакції в заданих обставинах, виявляти далекоглядність у відносинах з іншими, що сприяє їхній успішній соціальній адаптації. Вони бувають успішними комунікаторами. Їм властиві контактність, відкритість, тактовність, доброзичливість та сердечність, тенденція до психологічної близькості у спілкуванні. Люди з розвиненим соціальним інтелектом зазвичай мають виражений інтерес до пізнання себе та розвинену здатність до рефлексії.

Висновки. Теоретично встановлено, що соціальний інтелект розуміється як інтегральна інтелектуальна здатність, яка визначає успішність спілкування і соціальної адаптації, здатність розуміти людей та керувати ними, пристосованість до людського буття. Дослідження виявило, що підлітки, що незалежні від соціальних мереж та інтернету, мають досить

високий рівень соціального інтелекту, на відміну від підлітків, що спілкують переважно онлайн. Можна зробити висновок про те, що соціальний інтелект формується більшою мірою завдяки «живій» комунікації, а ніж у процесі інтернет-спілкування. Проведене дослідження не вичерпує всі аспекти проблеми. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в визначенні специфіки комунікації та її мотивації, вікових і гендерних особливостей, та пошуку ефективних методів певних корекційних програм.

Література

1. Булах І. С. *Психологія особистісного зростання підлітка*. [монографія]. Київ, 2013. 331 с.
2. Бьюзен Т. *Могущество социального интеллекта*. Минск : Попурри, 2004. 204 с.
3. Вакуліч Т. М. *Інтернет-залежність як новий вид адиктивної поведінки*. Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова. Серія № 12. Психологія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. Вип. 7(31). С. 22.
4. Дольто Ф. *На стороне подростка*. Екатеринбург : Рама Паблишинг, 2010. 172 с.
5. Данько Ю. А. *Феномен соціальних мереж у контексті становлення і розвитку мережевого суспільства*. Вісник Міжнародного слов'янського університету. Сер.: Соціологічні науки, 2012. Т. 15, № 1-2. С. 53-59.
6. Краснова С. В., Казарян Н. Р., Тундалева В. С., Быковская Е. В., Чапова О. Е. *Как справиться с компьютерной зависимостью*. М. : Эксмо, 2008. 224 с.
7. Кириченко В. В. *Вікові відмінності прояву internet-залежності (за результатами дослідження 2014 та 2018 років)*. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2018. Вип.4, Том 1. С. 188-193.
8. Миронюк Є. В. *Визначення та історія розвитку поняття «соціальний інтелект» у психологічній науці. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2010. № 7. С. 452, 454-455, 458-459.
9. Михайлова Е. С. (Алешина). *Тест Дж. Гилфорда и М. Салливена. Диагностика социального интеллекта: методическое руководство*. СПб. : Идатон, 1999. 52 с.
10. Омелянчук С. Ю., Бабичева Д. П., Шевченко М. С., Фидирко Д. П. *Социальные сети – новый способ коммуникации*. Международный журнал экспериментального образования, 2014. № 6 (1). С. 132-135